

COVENANT & CONVERSATION

RABİ LORD JONATHAN SACKS ל"צ ILE
ETİK ÜZERİNE DENEMELER

Covenant & Conversation yazılarına yönelik cömert sponsorlukları için Wohl Legacy'ye teşekkürlerimizle

Görünüş ve Gerçek

Mikets 5782

Yirmi iki yılın ve birçok viraj ve dönüşün ardından, Yosef ve kardeşleri nihayet karşılaşmaktadır. Anın dramatik havasını hissedebiliyoruz. En son bir arada olduklarında kardeşleri Yosef'i öldürmeyi planlamış ve sonunda onu bir köle olarak satmışlardı. Bunu yapmalarının sebeplerinden biri, Yosef'in rüyaları hakkında anlattıkları karşısında duydukları öfkeydi; Yosef iki kez, kardeşlerinin kendi huzurunda eğileceklerine dair rüyalar görmüştü. Bu onlara kibir, aşırı özgüven ve şımarıklık gibi geliyordu.

Kibir genellikle kısasa kısas cezalandırılır ve Yosef'in durumunda da öyle olmuştur. Bir hükümdar olmak şöyle dursun, kardeşleri onu bir köleye dönüştürmüşlerdir. Şimdi, beklenmedik bir şekilde, bu haftaki *peraşada*, rüyalar gerçeğe dönüşmektedir. Kardeşleri gerçekten de onun önünde "yüzleri yere doğru" eğilmektedir (Bereşit 42:6). Burada hikâyenin sonuna eriştiği hissi uyanabilir. Ama bunun yerine anlatım sadece, tamamen farklı bir hikâyenin, bir günah, *teşuva* ve bağışlama öyküsünün başlangıcına dönüşmektedir. Tanah'taki hikâyeler genellikle anlatımlarda kullanılan teamüllere aykırı olma eğilimi gösterir.

Yine de hikâyenin, kardeşlerin buluşmasıyla birlikte sona ermemesinin sebebi, bunun gerçekten de bir yeniden buluşma olduğunu, sahnede yer alan kişilerden sadece birinin, Yosef'in biliyor olmasıdır. "Yosef kardeşlerini görür görmez *onları tanıdı*, ama bir yabancıymış gibi davrandı ve onlara sertçe konuştu ... *Yosef kardeşlerini tanıdı, ama onlar onu tanımamışlardı*" (Bereşit 42:7-8).

Kardeşlerin Yosef'i tanımamalarının birçok sebebi vardı. Aradan uzun yıllar geçmişti. Onun Mısır'da olduğunu bilmiyorlardı. Onun hâlâ bir köle olduğuna inanıyorlardı, oysa karşısındaki adam bir naipti. Ayrıca adam bir Mısırlı gibi görünüyor, Mısır dilinde konuşuyordu ve Mısırlı bir ismi vardı: *Tsafenat Paaneah*. Ama en önemlisi, Mısırlı yüksek düzeyli birinin üniformasını giyiyordu. Yosef Paro'nun rüyalarını tabir ettiği zaman onun Paro tarafından yükseltilmesinin işareti bu olmuştu:

Paro Yosef'e "Bak; seni tüm Mısır ülkesi üzerine sorumlu olarak atıyorum" dedi. Sonra Paro yüzüğünü parmağından çıkardı ve onu Yosef'in parmağına taktı. Ona en iyi ketenden elbiseler

giydirtti ve boynuna altın bir zincir geçirdi. Onu kendisinden sonra ikinci adam olarak kraliyet arabasına bindirdi ve insanlar onun önünde “Yol açın!” diye bağıldılar. [Böylece Paro,] Onu tüm Mısır üzerine atamış oldu. (Bereşit 41:41-43)

Mısır duvar resimlerinden ve Tutankamon’un mezarı gibi arkeolojik keşiflerden, Mısırlıların resmi görev giysilerinin ne kadar stilize ve özenle hazırlanmış olduğunu biliyoruz. Farklı rütbeler farklı giysiler giyerlerdi. İlk Paroların, yukarı Mısır’ın kralları olduklarını işaretlemek üzere beyaz bir tane ve aşağı Mısır’ın kralları olduklarını işaretlemek üzere kırmızı bir tane olmak üzere iki başlığı vardı. Tüm uniformalar gibi, giysiler bir hikâye anlatırdı veya günümüzün ifadesiyle, “bir beyanda bulunurdu”. İnsanın statüsünü ilan ederlerdi. Kardeşlerin daha demin önünde eğildikleri, bir Mısırlı gibi giyinmiş olan bu kişinin uzun zamandır kayıp olan kardeşleri Yosef olmasına katiyen ihtimal yoktu. Ama işte, oydu.

Bu basit bir mesele gibi görünüyör olabilir. Ama bu yazıda aksini öne sürmek istiyorum. Aslına bakılırsa bu gerçekten de çok önemli bir meseledir. Not almamız gereken ilk şey, bir bütün olarak Tora’nın ve özellikle de Bereşit’in, dikkatimizi başlıca bir temaya odaklamak için belli bir yola başvurduğudur: Bize mükerrer konular sunar. Robert Alter bunlara “type scenes” adını verir.¹ Örneğin, Bereşit kitabında karşımıza dört kez çıkan “kardeşler arası rekabet” teması vardır: Kayın ve Evel, Yitshak ve Yişmael, Yaakov ve Esav, Yosef ve kardeşleri. Veya bir atanın kıtlık nedeniyle evini terk etmek zorunda kalması ve sonra, gittiği yerde cinayete kurban gitme korkusuyla, eşinden, kız kardeşiymiş davranmasını istemek durumunda kalacağını fark etmesi şeklindeki tema üç kez karşımıza çıkmaktadır. Ve yine, müstakbel eşin kuyu başında bulunması da Tora’da üç kez gördüğümüz bir temadır: Rivka, Rahel ve (Şemot kitabının başlarında) Yitro’nun kızı Tsipora.

Yosef ve kardeşleri arasındaki karşılaşma, giysilerin kilit bir rol oynadığı bir dizi anlatımın beşincisidir. İlki, kılık değiştirmek suretiyle kardeşinin *berahasını* alabilmek üzere babasına bir öğün yemek getirdiği sırada Esav’ın giysilerine bürünen Yaakov’dur. İkincisi, Yosef’in, kardeşlerinin babalarına kanla lekelenmiş halde getirdikleri ve vahşi bir hayvanın onu parçalamış olması ihtimalinden bahsettikleri ince işlemeli mantosu veya “çok renkli kaftanı”dır. Üçüncüsü, Tamar’ın, dulluk giysilerini çıkarıp kendisini bir peçeyle örtmesi ve sanki bir fahişeymiş gibi bir görünüme bürünmesinin hikâyesidir. Dördüncüsü, Yosef’in, Potifar’ın karısı kendisini baştan çıkarmaya çalışırken onun elinde bırakıp kaçtığı giysisidir. Ve beşincisi de bu haftaki *peraşada*, Paro’nun Yosef’i yüksek rütbeli bir Mısırlı gibi, keten giysiler, altın bir zincir ve kraliyet mührünü taşıyan yüzüğüyle donatmasıdır.

Bu beş olayın hepsinin ortak noktası, aldatmayı kolaylaştırmalarıdır. Her bir örnekte giysiler, işlerin görüldüğü gibi olmadığı bir durumun oluşturulmasını sağlamaktadır. Yaakov Esav’ın giysilerini giymiştir, çünkü gözleri görmeyen babalarının kendisine dokunup, bu pürüzsüz cildin Esav’a değil, küçük kardeşine ait olduğunu anlayacağından endişe etmiştir. Sonuçta Yitshak’ı aldatan giysilerin sadece dokusu değil, kokusu da olmuştur: “Ah, oğlumun kokusu, A-Şem’in mübarek kıldığı çayırın kokusu gibi” (Bereşit 27:27).

Yosef’in lekelenmiş mantosu, kardeşleri tarafından, Yosef’in ortadan kaybolmasından kendilerinin sorumlu olduğu gerçeğini gizlemek üzere hazırlanmıştı. Yaakov “onu tanıdı ve ‘Oğlumun mantosu! Vahşi bir hayvan onu yemiş olmalı. Yosef mutlaka paramparça edildi’ dedi” (Bereşit 37:33).

¹ “Tip sahneleri”. Bir yazarın farklı anlatımlarda aynı temalara yer verme tekniği. Bu benzer temalar, yani “tipler”, farklı sahnelerde çeşitli benzerlik ve farklarla yer alır ve gerek anlatım, gerekse de karakterin geliştirilmesinde aydınlatıcı görev görür. Robert Alter, *The Art of Biblical Narrative* [Tanah’taki Anlatım Sanatı], New York, Basic Books, 1981, 55-78.

Tamar'ın peçeli bir fahişe kılığına girmiş hali, Yeuda'yı kendisiyle yatması için aldatmayı amaçlıyordu, zira Tamar, ölen kocası Er'in "adını ayakta tutmak" üzere aileden bir çocuk sahibi olmak istiyordu. Potifar'ın eşi, Yosef'in yırtık giysisini, onun kendisine tecavüz etmeye yeltendiği şeklindeki iddiasına somut bir kanıt göstermek amacıyla kullanmıştı ki bu, Yosef'in her yönden masum olduğu bir suçtu. Son olarak Yosef, kardeşlerinin kendisini tanımamış olmalarını, onların hâlâ bir kardeşlerini köle olarak satmaya kabil olup olmadıkları veya değişip değişmedikleri konusunu sınamayı amaçlayan bir dizi düzmece olayı harekete geçirmek için kullanmıştır.

Dolayısıyla giysilerle ilgili bu beş olay aslında tek bir hikâyeyi anlatmaktadır: *işler her zaman görüldüğü gibi değildir*. Görünüş aldatır. Dolayısıyla giysi anlamındaki İbranice sözcüğün (*b-g-d*), itirafta bulunduğumuz zaman söylediğimiz cümlede – *aşamnu, bagadnu*, “suç işledik, ihanet ettik” – geçen “ihanet” anlamındaki İbranice sözcükle aynı olduğunu fark etmek ürpertici bir keşif olacaktır.

Acaba bu, sırf başka türlü birbiriyle hiç alakası olmayan bir dizi hikâyeyi birbirine bağlamak amacını güden edebi bir kibirden mi ibarettir? Yoksa daha temel bir şey mi söz konusudur?

On dokuzuncu yüzyılda yaşamış Yahudi tarihçi Heinrich Graetz, diğer antik kültürlerle Yahudilik arasındaki temel bir farka işaret etmişti:

“Bir pagan, doğadaki Tanrısallığı gözler aracılığıyla algılar ve onunla ilgili farkındalığı, kendisine bakılacak bir şey düzeyindedir. Diğer yandan, Tanrı'yı doğanın haricinde ve ondan kadim bir varlık olarak kavrayan Yahudi için, Tanrısallık kendisini, irade yoluyla ve kulak aracılığıyla gösterir... Pagan, tanrıyı görür, Yahudi ise O'nu duyar; yani O'nun iradesini kavrar.”²

Yirminci yüzyılda edebiyat kuramcısı Erich Auerbach, Homeros'un edebi tarzını Tanah'ın stiliyle kıyaslamıştı.³ Homeros'un nesrinde ışığın yüzeyler üzerindeki oyununu görürüz. *Odyseia* ve *İlyada*, görsel betimlemelerle doludur. Bunun aksine, Tanah'taki anlatımda bu tipteki tasvirler pek azdır. Avraam'ın ne kadar uzun boylu olduğunu, Miryam'ın saç rengini veya Moşe'nin görünümüne dair herhangi bir şeyi bilmemekteyiz. Görsel ayrıntılar asgari düzeydedir ve yalnızca sonrasında anlatılanları anlamak için gerekli olacak ölçüde mevcuttur. Örneğin bize Yosef'in iyi görünümlü olduğunun anlatılmasının (Bereşit 39:6) tek amacı Potifar'ın eşinin onu neden arzuladığını açıklamaktır.

Yukarıda bahsi geçen beş hikâyenin anahtarı, Tanah'ın daha ileri bir kısmında, Yisrael'in ilk iki Kralı ile ilgili anlatımda yer alır. Şaul, kraliyete uygun, asil bir görünüme sahipti. “Omzundan yukarı, halkın tümünden uzundu” (Şemuel I 9:2). Uzun boyluydu. Varlığını belli ediyordu. Bir Kralın duruşuna sahipti. Ama özgüveni eksikti. Halka liderlik etmek yerine onların isteklerini takip etmişti. Şemuel'in onu “Kendi gözünde küçüksen [bile], Yisrael Kabilelerinin başısın sen” sözleriyle azarlaması gerekmişti. Görünüm ve realite birbirine zıttı. Şaul'un fiziksel endamı tamdı, ama manevi endamı yetersizdi.

David'le aralarındaki tezat mutlaklı. Tanrı, Şemuel'e, Yisrael'in sıradaki kralını bulmak üzere Yişay'ın ailesine gitmesini söylediği zaman, kimse, ailenin en genci ve en kısa boylusu olan David'i aklına bile getirmemişti. Şemuel'in ilk içgüdüğü, tıpkı Şaul gibi görünümüyle öne çıkan Eliav'ı seçmek

² Heinrich Graetz, *The structure of Jewish history, and other essays* [Yahudi tarihinin yapısı ve diğer denemeler], New York, Ktav Publishing House, 1975, 68.

³ Erich Auerbach, *Mimesis: The Representation of Reality in Western Literature* [Mimesis: Batı Edebiyatında Gerçekliğin Tasviri (İthaki Yayınları, 2019)], Garden City, NY: Doubleday, 1957, 3-23.

olmuştı. Ama Tanrı ona şöyle dedi: “Onun görünümüne ve uzun boyuna bakma, çünkü reddettim onu. Çünkü insanın gördüğü gibi değildir [gerçek]; zira insan [sadece] görüneni görür, ama A-Şem kalbi görür” (Şemuel I 16:7).

Dolayısıyla, ancak tüm bu anlatımları okuduktan sonra, giysilerin rol oynadığı ilk hikâyeye geri dönebiliriz: Adam, Hava ve yedikleri zaman çıplak olduklarını fark ettikleri yasak meyvenin hikâyesi. Adam’la Hava utanırlar ve kendilerine giysiler yaparlar. Gerçi bu başka bir zamana bırakılması gereken bir hikâye, ama teması artık daha iyi anlaşılıyor olmalıdır. Gözler ve kulaklarla, görmekle ve duymakla ilgilidir. Adam ve Hava’nın günahının meyve veya cinsiyetle pek az ilgisi vardı; buna karşılık bu günah, gördüklerinin, duyduklarına üstün gelmesine izin vermiş oldukları gerçeğiyle tamamen alakalıdır.

“Yosef kardeşlerini tanımıştı, ama onlar onu tanımamışlardı.” Onu tanımamış olmalarının sebebi, en baştan itibaren, duygularını yönlendiren etkenin, gördükleri şey olmasıdır: küçük kardeşlerine olan kıskançlıklarını alevlendiren “çok renkli kaftan”. Yargınızı görünüşe göre yaparsanız, durumlar ve insanlar hakkındaki daha derin gerçekleri kaçırsınız. Tanrı’nın ta Kendisi’ni bile kaçırabilirsiniz, zira Tanrı görülemez, sadece duyulabilir. Yahudiliğin başlıca emrinin *Şema Yisrael*, “Dinle ey Yisrael” olmasının ve *Şema*’nın ilk cümlesini söylediğimiz zaman, görmemek için elimizi gözlerimizin üzerine yerleştirmemizin sebebi budur.

Görünüş aldatır. Giysiler ihanet eder. İster Tanrı isterse de insanoğulları hakkındaki derin anlayış, görünüşten kaynaklanamaz. Doğru ile yanlış, iyi ile kötü arasında bir seçim yapabilmek için – ahlaki bir yaşam sürebilmek için – sadece bakmakla kalmayıp, aynı zamanda dinlediğimizden de emin olmamız gerekir.

ŞABAT SOFRASI İÇİN SORULAR

1. Günümüzün toplumunda giysiler insanları nasıl aldatmaktadır?
2. Acaba bir kitap, kabına göre yargılanmalı mıdır?
3. Tanah’ta Tanrı’nın görülmekten ziyade duyulduğu başka örnekler aklınıza geliyor mu?